

Н. В. Мединська,

д. е. н., професор, завідувач кафедри земельного кадастру,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2573-0205>

О. М. Лабенко,

д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів,

Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9192-9891>

Р. І. Гуменяк,

аспірант кафедри геодезії і картографії,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6529-5686>

DOI: 10.32702/2306-6814.2026.9.181

СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

N. Medynska,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Land Cadastre,
National University of Life Resources and Environmental Management of Ukraine, Kyiv

O. Labenko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,

Professor of the Department of Finance, National University of Life Resources and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

R. Humeniak,

PhD student of the Department of Geodesy and Cartography,

National University of Life Resources and Environmental Management of Ukraine, Kyiv

CURRENT STATUS OF FINANCING THE NATURE RESERVE FUND OF UKRAINE IN WARTIME CONDITIONS

У статті здійснено комплексне дослідження сучасного стану фінансування природно-заповідного фонду України в умовах воєнного часу та поглиблення кризових явищ в економіці. Проаналізовано структуру публічного фінансування природоохоронної діяльності, включаючи бюджетні видатки, капітальні інвестиції та інші джерела фінансового забезпечення. Визначено ключові проблеми інвестиційного забезпечення природно-заповідних територій, серед яких домінування поточного фінансування над інвестиційним, обмеженість фінансових ресурсів, низький рівень диверсифікації джерел фінансування та недостатня ефективність використання наявного фінансового потенціалу.

Встановлено, що воєнні дії та пов'язані з ними соціально-економічні трансформації суттєво впливають на структуру фінансового забезпечення природно-заповідного фонду, зумовлюючи скорочення інвестиційної складової та переорієнтацію фінансових потоків на забезпечення поточних потреб. Доведено, що така модель фінансування не забезпечує належного рівня відтворення, збереження та примноження біорізноманіття, а також знижує ефективність функціонування екосистем та продукування екосистемних послуг.

Обґрунтовано, що євроінтеграційний вектор розвитку України, а також процеси децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування формують інституційні передумови для нарощення обсягів капітальних інвестицій у розвиток інфраструктури природно-заповідних територій. Водночас надмірна зарегульованість використання об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема участині обмеження видів господарської діяльності, стримує можливості диверсифікації фінансово-інвестиційного забезпечення та залучення додаткових інвестиційних ресурсів.

Доведено необхідність трансформації підходів до фінансового забезпечення природоохоронної діяльності шляхом посилення ролі капітальних інвестицій, розширення спектра джерел фінансування, а також удосконалення інституційного середовища. Визначено, що важливим чинником активізації інвестиційних процесів виступає імплементація директив Європейського Союзу та положень міжнародних природоохоронних конвенцій.

Обґрунтовано, що перспективними інструментами залучення фінансових ресурсів є розвиток публічно-приватного партнерства, створення кластерних об'єднань за участю держави, бізнесу та територіальних громад, а також реалізація грантових проєктів у межах транскордонного співробітництва. Застосування зазначених інструментів сприятиме підвищенню ефективності фінансування, активізації інвестиційної діяльності та модернізації інфраструктури природно-заповідного фонду України.

The article provides a comprehensive study of the current state of financing of the nature reserve fund of Ukraine under conditions of wartime and deepening economic crisis. The structure of public financing of environmental protection activities is analyzed, including budget expenditures, capital investments, and other sources of financial support. The key problems of investment support for nature reserve territories are identified, among which are the dominance of current expenditures over investment ones, limited financial resources, low level of diversification of funding sources, and insufficient efficiency in the use of available financial potential.

It is established that military actions and related socio-economic transformations significantly affect the structure of financial support for the nature reserve fund, leading to a reduction in the investment component and a shift in financial flows toward covering current needs. It is proved that such a financing model does not ensure an adequate level of biodiversity conservation, restoration, and enhancement, and also reduces the efficiency of ecosystem functioning and the provision of ecosystem services.

It is substantiated that the European integration vector of Ukraine's development, as well as decentralization processes and local government reform, create institutional preconditions for increasing capital investments in the infrastructure development of protected areas. At the same time, excessive regulation of the use of nature reserve fund objects, particularly restrictions on expanding the types of economic activities, limits the possibilities for diversification of financial and investment support and attraction of additional investment resources.

The necessity of transforming approaches to financial support for environmental protection activities is proved by strengthening the role of capital investments, expanding the range of funding sources, and improving the institutional environment. It is determined that the implementation of European Union directives and provisions of international environmental conventions acts as an important factor in stimulating investment processes.

It is substantiated that promising instruments for attracting financial resources include the development of public-private partnerships, the creation of cluster associations involving the state, business, and territorial communities, as well as the implementation of grant projects within the framework of cross-border cooperation. The application of these instruments will contribute to increasing the efficiency of financing, intensifying investment activity, and modernizing the infrastructure of the nature reserve fund of Ukraine.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, фінансування, капітальні інвестиції, воєнний стан, екосистемні послуги, біорізноманіття, публічно-приватне партнерство, євроінтеграція, транскордонне співробітництво.

Key words: nature reserve fund, financing, capital investments, martial law, ecosystem services, biodiversity, public-private partnership, European integration, cross-border cooperation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах воєнного часу питання фінансування природно-заповідного фонду України набуває особливої актуальності. Збереження біорізноманіття, підтримка екосистем та забезпечення екологічної безпеки вимагають стабільного фінансового забезпечення навіть за умов обмежених бюджетних ресурсів. Водночас воєнні дії та економічна нестабільність суттєво впливають як на обсяги, так і на структуру фінансування природоохоронної діяльності, зумовлюючи перерозподіл ресурсів на користь першочергових потреб.

Важливим чинником активізації фінансування, зокрема капітальних інвестицій в інфраструктуру природно-заповідних територій, є поглиблення процесів децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування. У результаті цього територіальні громади отримали розширений територіальний базис для соціально-економічного розвитку, у тому числі за рахунок підвищення ефективності продукування екосистемних послуг.

З огляду на зазначене, особливої актуальності набуває необхідність формування комплексної дорожньої карти покращення умов фінансування капітальних інвестицій в інфраструктуру природно-заповідних територій. Така дорожня карта має враховувати можливості

та переваги євроінтеграційного курсу України, а також подальше поглиблення процесів децентралізації влади.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В останні десятиліття у працях вітчизняних учених В. Голяна, Б. Данилишина, О. Дребот, Н. Капінос, Л. Касперович, С. Козловського, С. Колонтай, Р. Махінська, І. Павлової, А. Шлапак та інших розглядаються підходи до інвестування інфраструктури природоохоронних територій у контексті реалізації міжнародних екологічних зобов'язань. Автори визначають джерела фінансово-інвестиційного забезпечення та обґрунтовують напрями реформування фінансово-економічного механізму управління природно-заповідним фондом.

Поряд із цим, окремі науковці, зокрема С. Козловський, відзначають позитивну динаміку фінансування, однак таке зростання значною мірою зумовлене інфляційними процесами, а не реальним збільшенням ресурсів. Натомість підхід Л. Касперович, яка акцентує на недостатності фінансування заходів зі створення та функціонування об'єктів природно-заповідного фонду, більш повно відображає реальний стан галузі.

Надмірна зарегульованість господарської діяльності обмежує можливості диверсифікації фінансових джерел. У зв'язку з цим С. Колонтай та В. Соколовська підкреслюють необхідність розвитку самоокупності природоохоронних територій через туристичну, рекреаційну діяльність і малий бізнес, що дозволить залучати додаткові кошти.

Водночас важливим напрямом є імплементація директив ЄС та міжнародних конвенцій, що сприятиме розширенню джерел фінансування. А. Шлапак наголошує на необхідності активізації ролі держави у мобілізації коштів приватного сектору, зокрема через механізми стимулювання та публічно-приватного партнерства.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є визначення сутнісних особливостей та обґрунтування перспектив збільшення обсягів фінансування капітальних інвестицій в інфраструктуру природно-заповідних територій з урахуванням інституційних передумов євроінтеграційного розвитку України, поглиблення процесів децентралізації влади, а також впливу воєнних і повоєнних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними складовими публічного фінансування охорони навколишнього природного середовища є: запобігання та ліквідація забруднення, раціональне використання природних ресурсів, утилізація відходів, збереження природно-заповідного фонду, а також проведення наукових досліджень у сфері екології. Фінансування здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, однак практика свідчить про домінування витрат на ліквідацію наслідків забруднення, а не на його запобігання. Незважаючи на певне зростання загальних витрат, рівень інвестиційного забезпечення залишається недостатнім.

Природно-заповідні території функціонують переважно за рахунок державного фінансування та коштів

територіальних громад. Водночас законодавчі обмеження щодо здійснення господарської діяльності знижують можливості самофінансування таких територій. Воєнний стан та попередні кризові явища призвели до скорочення фінансування наукових досліджень у сфері охорони довкілля.

Важливу роль у вдосконаленні фінансування відіграє трансформація ресурсно-екологічного оподаткування. Необхідним є також зміщення акценту з поточних витрат на капітальні інвестиції та активізація залучення іноземних і приватних інвестицій.

Євроінтеграційний вектор розвитку України формує інституційні передумови для розширення площ природно-заповідного фонду [2], що водночас потребує перегляду пріоритетів фінансування капітальних інвестицій в інфраструктурне забезпечення цих територій.

Поряд із цим, суттєвий вплив на фінансово-інвестиційне забезпечення природоохоронних територій здійснюють процеси децентралізації влади та укрупнення територіальних громад, які за належного інституційного середовища сприяють диверсифікації джерел і механізмів інвестування природоохоронної інфраструктури.

Водночас для установ природно-заповідного фонду характерним є низький рівень матеріально-технічного забезпечення, недостатність обладнання для наукових досліджень, нерозвиненість рекреаційної інфраструктури, а також дефіцит і недостатній рівень підготовки кадрів [8, с. 436]. Це обумовлює необхідність формування розгалуженої мережі природоохоронної та рекреаційної інфраструктури, що забезпечить належне відтворення та збереження біорізноманіття, підвищить туристичну привабливість територій і сприятиме розвитку сучасної науково-дослідної бази.

У контексті децентралізації зростає роль місцевих бюджетів у фінансуванні природоохоронної діяльності, що створює нові можливості для розвитку природно-заповідних територій.

Позитивним моментом фінансового забезпечення збереження природних і ландшафтних об'єктів, створення, оголошення та збереження територій і об'єктів природно-заповідного фонду є те, що спостерігається в цілому у 2015—2020 роках зростання як поточних витрат, так і капітальних інвестицій, що за умови диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення у середньостроковій перспективі дасть змогу поступово наблизити інфраструктуру природоохоронних територій до кращих європейських практик утримання об'єктів природно-заповідного фонду. В умовах дефіциту джерел бюджетного фінансування актуальними є питання інвестиційного забезпечення заходів, пов'язаних з використанням, охороною, та відтворенням природно-заповідних територій. Тому крім традиційних джерел збільшення об'ємів інвестування розвитку екологічної мережі в Україні потрібна комплексна система фінансово-економічних інструментів, яка б слугувала збільшенню доходів для заповідної справи, використанню партнерських відносин між державою та приватним сектором для диверсифікації джерел і обсягів інвестування природно-заповідного фонду [8, с. 425].

Найбільш дієвою формою встановлення партнерських відносин між державою (територіальною громадою) та приватним сектором в частині фінансово-інвестицій-

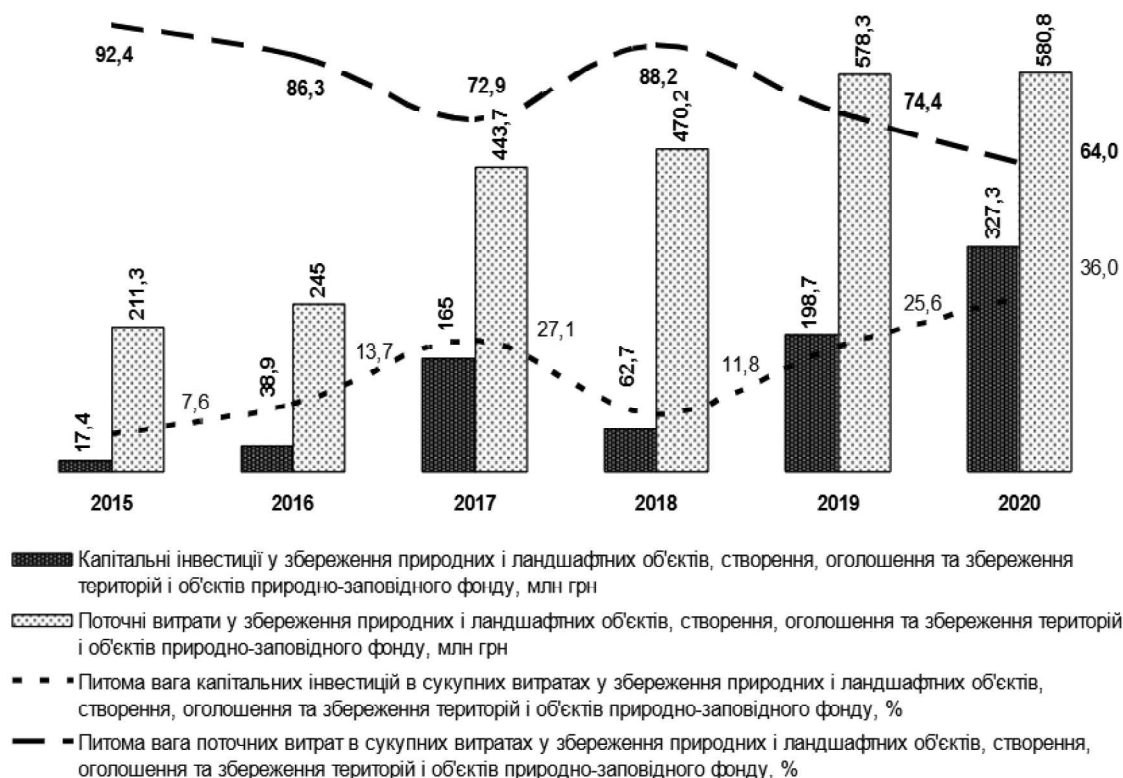

Рис. 1. Динаміка фінансування капітальних інвестицій і поточних витрат у збереження природних і ландшафтних об'єктів, створення, оголошення та збереження територій і об'єктів природно-заповідного фонду

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

ного забезпечення розбудови мережі інфраструктурних об'єктів відтворення біорізноманіття на природно-заповідних територіях виступають угоди публічно-приватного партнерства [12].

З урахуванням специфіки функціонування об'єктів природно-заповідного фонду та наявних обмежень щодо використання природно-ресурсних і природно-господарських активів, найбільш доцільною формою публічно-приватного партнерства є кластерні утворення, які забезпечують взаємодію між публічними суб'єктами природоохоронної діяльності та приватним бізнесом. Така організаційна форма також передбачає залучення закладів вищої освіти та науково-дослідних установ, що забезпечують науковий і консультативний супровід процесів збереження, відтворення та примноження біорізноманіття.

В умовах дерегуляції природоохоронної діяльності, поглиблення євроінтеграційних процесів і розвитку транскордонного співробітництва розширюються можливості комерціалізації екосистемних послуг, що продукуються біогеоценозами природно-заповідних територій. У зв'язку з цим діяльність установ природно-заповідного фонду має бути орієнтована на залучення додаткових фінансових ресурсів через розвиток господарської, рекреаційної та туристичної діяльності, розширення міжнародної співпраці, реалізацію грантових програм і залучення іноземних інвестицій [5, с. 117].

Розширення повноважень органів місцевого самоврядування внаслідок укрупнення територіальних громад і зростання комунального земельного банку [12] створює передумови для активнішої участі громад у

реалізації грантових ініціатив щодо відтворення та збереження біорізноманіття, зокрема шляхом трансформації малопродуктивних сільськогосподарських земель у землі природно-заповідного фонду. Особливо важливим є використання прикордонними територіями можливостей транскордонного співробітництва з Європейським Союзом для залучення грантових ресурсів у сфері охорони природної спадщини.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасний стан фінансування природно-заповідного фонду України характеризується обмеженістю фінансових ресурсів, а також суттєвим дисбалансом між поточними витратами та капітальними інвестиціями. Домінуючим фактором на утримання над інвестиційною складовою стримує модернізацію інфраструктури природоохоронних територій і знижує ефективність відтворення та збереження біорізноманіття. В умовах воєнного часу ці проблеми загострюються, що зумовлює необхідність перегляду існуючих підходів до фінансового забезпечення природоохоронної діяльності.

Недостатній рівень фінансування капітальних інвестицій значною мірою пояснюється надмірною уніфікованістю джерел фінансово-інвестиційного забезпечення та обмеженими можливостями їх диверсифікації. Така ситуація не дозволяє сформувати ефективний інвестиційний портфель для реалізації проєктів розвитку інфраструктури природно-заповідних територій і впровадження сучасних природоохоронних технологій.

У зв'язку з цим пріоритетного значення набуває трансформація фінансового механізму шляхом розширення джерел фінансування, посилення ролі капітальних інвестицій та впровадження нових інструментів залучення ресурсів. Доцільним є активне використання механізмів публічно-приватного партнерства, зокрема кластерних моделей взаємодії, розвиток господарської та рекреаційної діяльності, а також залучення грантових коштів і міжнародної технічної допомоги.

Важливу роль у підвищенні ефективності фінансування мають відігравати процеси євроінтеграції та децентралізації, які створюють інституційні передумови для активізації інвестиційної діяльності, залучення ресурсів територіальних громад і розширення можливостей транскордонного співробітництва. Реалізація зазначених підходів сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості природно-заповідних територій, модернізації їх інфраструктури та забезпеченню сталого розвитку природоохоронної сфери України.

Література:

1. Голян В.А., Лучечко Ю.М., Заставний Ю.Б., Мединська Н.В. Фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища в умовах глобальних викликів: пріоритети та особливості. Економіка та держава. 2022. № 8. С. 32—41.
2. Гулько Л.А., Мединська Н.В., Колганова І.Г. Територіальні ресурси України та їх місце в європейському та глобальному вимірах. Приазовський економічний вісник. 2017. Випуск 4 (04). С. 67—74.
3. Данилишин Б.М. Наукові нариси з економіки природокористування. К. РВПС України НАН України, 2008. 280 с.
4. Касперевич Л.В. Аналіз стану природно-заповідного фонду України та Львівської області. Інвестиції: практика та досвід. 2017. №9. С. 80—86.
5. Козловський С.О. Джерела фінансування природно-заповідних територій Західного регіону України. Науковий вісник. 2004. Вип. 14.8. С. 109—118.
6. Колонтай С.М., Соколовська В.О. Залучення інвестицій в природоохоронну діяльність територій природно-заповідного фонду Одеської області. Вісник Одеського державного екологічного університету. 2011. Вип. 11. С. 90—95.
7. Махінко Р.Г. Шляхи залучення інвестицій у території та об'єкти природно-заповідного фонду України. Збалансоване природокористування. 2020. № 4. С. 79—83.
8. Павлова І.І. Інвестиційне забезпечення розвитку природно-заповідних територій регіону. Соц.-ек.проблеми сучас.періоду України. 2014. Вип. 3 (107). С. 425—437.
9. Стан відображення в програмних документах України та статус реалізації положень Конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття. Аналітичний звіт. Жовтень 2017. 88 с.
10. Шлапак А.В. Природно-заповідний фонд України: фінансово-економічний механізм управління його розвитком. Науковий вісник. 2008. Вип. 18.7. С. 145—153.
11. Шлапак А.В. Реформування фінансово-економічного механізму управління природно-заповідним фондом. Механізм регулювання економіки. 2005. №4. С. 51—62.
12. Ляхматова О. В., Гулько Л. А., Мединська Н. В. Фінансування капітальних інвестицій в інфраструктуру природно-заповідних територій: євроінтеграційний та децентралізаційний контекст // Ефективна економіка. 2023. № 10.

References:

1. Holian, V.A. Luchechko, Yu.M. Zastavnyj, Yu.B. and Medyn's'ka, N.V. (2022), "Financial support for environmental protection in the context of global challenges: priorities and features", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp. 32—41.
2. Hun'ko, L.A. Medyn's'ka, N.V. and Kolhanova, I.H. (2017), "Territorial resources of Ukraine and their place in european and global measures", *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 4 (04), pp. 67—74.
3. Danylyshyn, B.M. (2008), *Naukovi narysy z ekonomiky pryrodokorystuvannia* [Scientific essays on the economics of nature use], RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
4. Kasperevych, L. (2017), "Analysis of protected areas Ukraine and lviv region", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 80—86.
5. Kozlov's'kyj, S.O. (2004), "Sources of financing of nature-reserved territories of the Western region of Ukraine", *Naukovyj visnyk*, vol. 14.8, pp. 109—118.
6. Kolontaj, S.M. and Sokolov's'ka, V.O. (2011), "Attracting investments in nature conservation activities of the territories of the nature reserve fund of the Odesa region", *Visnyk Odes'koho derzhavnogo ekolohichnoho universytetu*, vol. 11, pp. 90—95.
7. Makhin'ko, R.H. (2020), "Ways of attracting investment in the territory and objects of the nature reserve fund of Ukraine", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol.4, pp. 79—83.
8. Pavlova, I.I. (2014), "Investment support for the development of nature reserves in the region", *Sots.-ek.-problemy suchas.periodu Ukrainy*, vol. 3 (107), pp. 425—437.
9. UN (2017), *Stan vidobrazhennia v prohramnykh dokumentakh Ukrainy ta status realizatsii polozhen' Konventsii OON pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia. Analitichnyj zvit. Zhovten' [The state of reflection in the program documents of Ukraine and the status of implementation of the provisions of the UN Convention on Biological Diversity. Analytical report. October 2017]*.
10. Shlapak, A.V. (2008), "Nature reserve fund of Ukraine: financial and economic management mechanism of its development", *Naukovyj visnyk*, vol. 18.7, pp. 145—153.
11. Shlapak, A.V. (2005), "Reforming the financial and economic management mechanism of the nature reserve fund", *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, vol. 4, pp. 51—62.
12. Lakhmatova, O. V., Hun'ko, L. A. and Medyn's'ka, N. V. (2023), "Financing capital investments in the infrastructure of protected areas: european integration and decentralization context", *Efektivna ekonomika*, vol. 10.

Отримано редакцією журналу / Received: 16.04.26

Процеженовано / Revised: 27.04.26

Дата публікації / Published: 12.05.26